

URSZULA SZYBOWSKA

Doprawy ze średniowiecznych
rękopisów muzycznych w księgozbiorze
Jana Bernarda Bonifacia

Medieval Musical Manuscript Leaves
as Bookbindings in the Book-Collection
of Giovanni Bernardino Bonifacio

W. H. A. W. B. A.

PRUSZCZ GDAŃSKI 2011

RECENZENTKA

dr hab. Jolanta Chwastyk-Kowalczyk

prof. Uniwersytetu Jana Kochanowskiego w Kielcach

KOREKTA

Andrzej Chludziński

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD

Dorota Okroj

WYDAWCA

Wydawnictwo JASNE

ul. Jacka Soplicy 10/14, 83-000 PRUSZCZ GDAŃSKI

tel. +48 58 301 72 57, 606 44 39 28

e-mail: biuro@wydawnictwo-jasne.pl; www.wydawnictwo-jasne.pl

publikacji wykorzystano reprodukcje opraw
bibliotecznych PAN Biblioteki Gdańskiej

Copyright for publishing by *Wydawnictwo JASNE*, 2011

N 978-83-61508-34-2

*Na pergaminie starej księgi
Mnich inicjały barwne składa:
Z szafiru wstaje róża blada,
W liści owita miękkie wstęgi [...]*

Jan Pietrzycki¹

Wstęp

Niniejsza praca zawiera analizę jakościową i ilościową zespołu analogów², składającego się z około 30 druków (XVI wiek), oprawionych w średniowieczne rękopisy muzyczne na pergaminie z zapisem neumatycznym (XIV/XV wiek) z księgozbioru Jana Bernarda Bonifacia (1517–1597), fundatora Biblioteki Rady Miejskiej w Gdańsku (Bibliotheca Senatus Gedanensis). W centrum mojego zainteresowania znalazły się wyżej wymienione oprawy, a w szczególności ich anatomia. W opracowaniu przedstawiłam także hipotezę dotyczącą miejsca i czasu powstania omawianych opraw. Nie próbuję odpowiedzieć na pytanie, gdzie i kiedy powstały wymienione w niniejszej pracy rękopisy muzyczne. Niniejszy tekst jest więc jedynie pewnym sygnałem o zespole druków, cennym – między innymi – ze względu na ich „neumowe” oprawy.

¹ M. Opalek, *Echa bibliofilstwa w poezji*, Lwów, 1934, s. 14.

² Zdaniem Aleksandra Birkenmajera (1890–1967, polski historyk nauk ścisłych i filozofii średniowiecznej, bibliolog), badając oprawy, należy je grupować w „zespoły analogów” wg występujących w nich cech wspólnych, w ten sposób łatwiej jest ustalić m.in. czas i miejsce ich powstania; A. Birkenmajer, *W sprawie rejestracji i katalogowania opraw zabytkowych*, w: *Studia nad książką poświęcone pamięci Kazimierza Piekarskiego*, Wrocław, MCMLI, s. 110. W tym przyczynku zespół analogów jest rozumiany jako grupa opraw (łącznie z drukami, które chronią) reprezentująca pewne cechy wspólne.

Jak pisał Aleksander Birkenmajer, analiza opraw zabytkowych należy do pola badawczego bibliologii³. Problemowi opraw zabytkowych od czasu pierwszych prób naukowego ich opracowania (pierwsza połowa XIX wieku) do chwili obecnej dużo miejsca poświęciło wielu badaczy w Polsce i w innych częściach Europy⁴. Pierwszym polskim tegumentologiem był Joachim Lelewel (1786–1861), polski historyk i bibliograf, by wymienić tylko dwie z licznych profesji, którymi się paraf⁵. W innych krajach dawną oprawą zainteresowano się pod koniec XIX wieku i wtedy to właśnie powstały pierwsze historyczne zarysy dziejów oprawy. W Europie pionierami w tej dziedzinie byli: William Henry James Weale, Paul Schwenke oraz Jean Loubier⁶. Badacze w Polsce i poza jej granicami zainteresowani tematem oprowoznawstwa doszli do wniosku, że oprawa oprócz tego, że pełni rolę osłony i zdobnika książki zabytkowej, dostarcza także licznych wiadomości przede wszystkim z zakresu historii książki⁷.

Dalszy rozwój oprowoznawstwa nastąpił w okresie dwudziestolecia międzywojennego. W tym czasie ukazało się szereg interesujących prac z zakresu studiów nad oprawą⁸. Mimo tego, że w Polsce w okresie przed,

³ A. Birkenmajer, *W sprawie rejestracji i katalogowania...*, s. 105.

⁴ Szczegółowe informacje dotyczące stanu badań oprawy polskiej i obcej zostały zamieszczone w opracowaniu: A. Lewicka-Kamińska, *Dzieje oprawy książkowej w Polsce. Stan badań, problematyka i postulaty*, w: *Dawna książka i kultura*, Wrocław, 1975, s. 144–169.

⁵ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje*, Wilno, 1823–1826, t. I, s. 68–69; t. II, s. 63–64, 268, 421, 423, 425; wyd. facs. Warszawa, 1927.

⁶ J. Lelewel, *Bibliograficznych ksiąg dwoje...*, t. I, s. 68–69; t. II, s. 63–64, 268, 421, 423, 425.

⁷ A. Birkenmajer, *W sprawie rejestracji i katalogowania...*, s. 105.

E. Ph. Goldschmidt, *Gothic and Renaissance Bookbindings*, London, 1928, vol. 1–2; G. D. Hobson, *English Binding before 1500*, Cambridge, 1929; *Bibliothèque Nationale. Les plus belles reliures de la reunion des bibliothèques nationales*, introd. et notes historiques par E. Dacier, Paris, 1929; L.-M. Michon, P. J. Angoulvent, F. Colet, *L'Art du livre en France, des origines à nos jours*, Paris, 1931; J. Loubier, *Der Bucheinband von seinen Anfängen bis zum Ende des 18. Jahrhunderts*, Leipzig, 1926; M. J. Husung, *Geschichte des Bucheinbandes*, w: *Handbuch der Bibliothekswissenschaft*, hrsg. von F. Milkau, Leipzig, 1931, Bd. 1, s. 666–716; tenże, *Bucheinbände aus der Preussischen Staatsbibliothek zu Berlin*, Leipzig, 1925; K. Haebler, *Rollen- und Plattenstempel des XVI Jahrhunderts*, unter Mitwirkung von Dr. I. Schunke, Leipzig, 1928–1929, Bd. 1–2; I. Schunke, *Beiträge zum Rollen- und Platteneinband im 16 Jahrhundert*, Leipzig, 1937; P. Adam, *Lehrbücher der Buchbinderei*, Halle, 1923–1928, Bd. 1–3.

jak i po 1945 roku schedę po Joachimie Lelewelu przejęło, kontynuując studia nad oprawą, wielu polskich badaczy⁹, udało mi się dotrzeć do nielicznych prac źródłowych, których przedmiotem byłyby oprawy wytwarzane z pergaminowej makulatury rękopisów muzycznych¹⁰. Kilka przykładów tego rodzaju opraw, stanowiąc poniekąd postulowany przez Birkenmajera „zespół analogów”¹¹, szczęśliwie przetrwało do dnia dzisiejszego w księgozbiórce Jana Bernarda Bonifacia, fundatora Biblioteki Gdańskiej. Ze względu na ich walory bibliologiczne warto jest się im nieco bliżej przyjrzeć. Są one niewątpliwie wyrazem stylu epoki i odzwierciedlają poziom kultury materialnej i duchowej społeczeństwa, w którym powstały.

Do najstarszych zabytków opraw książkowych należą oprawy książek koptyjskich¹² z VI–VIII wieku¹³. Należy jednak pamiętać, że podstawową zasadę oprawy książki – czyli sposobu łączenia kart w blok książki i zaopatrzenia tegoż bloku w okładziny i grzbiec, pełniące funkcje ochronne, ozdobne i informacyjne – wprowadzono już w III stuleciu.

⁹ Władysław Wisłocki, Adam Chmiel, Aleksander Birkenmajer, Stefan Komornicki, Maria Jarosławska-Gąsiorowska, Jan Ptaśnik, Kazimierz Dobrowolski i Kazimierz Piekarski. Po 1945 roku Władysław Semkowicz, Zofia Budkowa, Marta Burbianka, Jan Piechociński, Mikołaj Czepla, Piotr Tomicki, Piotr Kmita, Maria Krynicka, Mieczysław Gębarowicz, Aleksander Semkowicz, Bonawentura Lenart, Robert Jahoda-Zółtowski senior i junior, Józef Grycz i Alodia Gryczowa, Swenda Dahl, Karol Głombiowski, Helena Szwejkowska i in.

¹⁰ Hand Bookbindings. Binding Waste, w: Libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/bindingwaste/index.html (dostęp 6 V 2010); przykłady opraw ze średnio-wiecznych rękopisów z neumami wymienia Ewa Ogonowska w książce *Oprawy zabytkowe i artystyczne XIII–XIX wieku w zbiorach Biblioteki Gdańskiej PAN*, Gdańsk, 1993, poz. 26.

¹¹ Zob. przyp. 2.

¹² Okładziny opraw koptyjskich były wytwarzane ze sklejki papirusowej oklejanej tkaniną koñopną i pokrywane skórą zdobioną ażurowymi wycięciami lub tłoczeniami. Najczęstszym elementem dekoracyjnym był krzyż lub gwiazda. Oprawa koptyjska okrywała kodeksy liturgiczne chrześcijan egipskich, Koptów (stąd jej nazwa). Na brzegach górnej okładki niektórych opraw koptyjskich zachowały się koleczki, wykonane z drewna lub kości, a na dolnej pętliki, służące do zamykania kodeksu. Najwięcej opraw tego rodzaju, pierwotnie należących do klasztoru św. Michała Archanioła w Fayum, zachowało się w Morgan Library & Museum (dawniej Pierpont Morgan Library) w Nowym Jorku; *Oprawa koptyjska*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, Wrocław, 1971, s. 1702–1703.

¹³ E. Pokorzyska, *Oprawa książki*, w: *Wielka encyklopedia PWN*, red. J. Wojnowski, Warszawa, 2003, t. XIX, s. 528.

Od XIV do XVIII wieku, tj. w okresie ręcznej produkcji książek, w europejskich oficynach drukarskich do wytwarzania opraw wykorzystywano najczęściej różnego rodzaju skóry (zwykle krowie, świńskie, cielęce, kozie, owcze czy sarnie, naturalne lub barwione na kolor biały, żółtawy, brązowy, brunatny, wiśniowy, czerwony, zielony i inne), tkaniny (np. płótno czy jedwab) oraz metale (zazwyczaj złoto, srebro, blacha cynowa i mosiądz)¹⁴. Znacznie rzadziej używano surowców, takich jak kość słoniowa, skorupa żółwia, emalia czy drogie kamienie.

Do produkcji opraw stosowano także swego rodzaju „makulaturę” w postaci pergaminowych arkuszy z rękopiśmiennym zapisem, tekstowym oraz nutowym¹⁵, czyli z tak zwanymi *neumami* (rodzajem notacji muzycznej stosowanej w średniowieczu, zapisywanej na czterolinii). Te ostatnie były formularzami mszalnymi¹⁶, pierwotnie stanowiąc prawdopodobnie część ksiąg liturgicznych, graduałów lub antyfonarzy, zawierających śpiewy liturgiczne do użytku zgromadzeń zakonnych¹⁷. Przykłady *renesansowych opraw ze średniowiecznych rękopisów muzycznych*¹⁸ z nutowym zapisem neumatycznym na czteroliniach znajdują się w PAN Bibliotece Gdańskiej w kolekcji książkowej Jana Bernarda Bonifacia¹⁹. „Treść” opraw nie wskazuje na zawartość książek, które okrywają – nie są to druki muzyczne.

¹⁴ W bliskowschodnim introligatorstwie oprócz najczęściej stosowanej skóry (np. marokiniów z Maroka, skór kordobańskich z Andaluzji czy bagazi z Algierii), do produkcji opraw używano także laki i złota; *Artystyczne oprawy orientalne*, w: Wsp. krakow.pl/whk/oprawor.html#b (dostęp 16 XI 2011).

¹⁵ Do produkcji opraw ksiąg oprócz muzycznych formularzy mszalnych z zapisem neumatycznym stosowano także „makulaturę” w postaci fragmentów rękopisów niemuzycznych, z fragmentami tekstu. Przykłady tego rodzaju opraw można znaleźć także na półkach Magazynu Zbiorów Specjalnych PAN Biblioteki Gdańskiej. Im jednak ta praca nie jest poświęcona.

¹⁶ J. J. Jasiewicz, *Krzyżacka tradycja liturgiczno-muzyczna w świetle źródeł zachowanych w Bibliotece Gdańskiej PAN*, „Libri Gedanenses”, Gdańsk, 2007, t. XXIII/XXIV, s. 12.

¹⁷ Tamże, s. 6.

¹⁸ W przypadku omawianych tu opraw oba określenia: „renesansowe”, jak i „średniowieczne” wydają się mieć swe uzasadnienie. Pierwszy przymiotnik został użyty w nawiązaniu do czasu produkcji opraw, a drugi ze względu na czas powstania oraz charakterystyczne cechy samych rękopisów, które posłużyły jako materiał do wyrobów opraw.

¹⁹ W zasobach PAN Biblioteki Gdańskiej znajdują się przykłady pergaminowych opraw z neumami również w drukach nienależących do kolekcji fundatora Biblioteki, J. B. Bonifacia, ale im niniejsza praca nie jest poświęcona.

O właścicielu i jego książkowej kolekcji

Jan Bernard (Giovanni Bernardino) Bonifacio markiz Orii (1517–1597) był włoskim humanistą, podróżnikiem, mecenasem pisarzy i drukarzy, wolnomyslicielem i zwolennikiem reformacji, ale nade wszystko – miłośnikiem ksiąg. W roku 1557 został skazany przez inkwizycję na wygnanie i pozostawał na przymusowej emigracji, przemierzając przez około 40 lat niemal całą Europę, od rodzinnej Orii po daleki Gdańsk, do którego dotarł w 1591 roku. Renesansowy księgozbiór włoskiego banity stał się podstawą do powołania w roku 1596 Biblioteki Rady Miejskiej w Gdańsku²⁰. W spisany pięć lat wcześniej (28 września 1591 roku) akcie darowizny zanotowano, że książki Bonifacia posłużą założeniu biblioteki miejskiej oraz że dar ten unieśmiertelni jego imię, a księgi staną się pomocą w pogłębianiu wiedzy przez uczonych i młodzież. Bonifacio zmarł w Gdańsku w 1597 roku i został pochowany w kościele św. Trójcy. Do dziś znajduje się tam epitafium fundatora Biblioteki.

Kolekcja Bonifacia, która dała początek Bibliotece Rady Miejskiej w Gdańsku, liczyła ok. 1040 dzieł w 1115 woluminach, a należy tu dodać, że przed przybyciem Bonifacia do Gdańska była liczniejsza o kilka lub kilkanaście procent. D'Oria transportował swoje księgi w kilku skrzyniach, ważących razem z ich zawartością około tysiąc kilogramów. Do dziś zachowała się mniej więcej połowa księgozbioru, który liczy obecnie ok. 546 jednostek katalogowych, w tym 6 rękopisów, 17 inkunabułów i 523 stare druki. 29 woluminów, wśród których znajduje się jedenaście zawierających druki współoprawne²¹, pochodzących z tej kolekcji posiada oprawy wykonane ze średniowiecznych rękopisów muzycznych²².

²⁰ *Bibliotheca Senatus Gedanensis 1596–1996: dzieje i zbiory*, red. M. Babnis, Z. Nowak, Gdańsk, 1998.

²¹ Zob. Załącznik 1.

²² Należy w tym miejscu dodać, że w książkowej kolekcji Bonifacia występują produkcje wszystkich ważniejszych oficyn drukarskich XV–XVI w. oraz większość autorów, których wtedy czytano. Zakres tematyczny całej kolekcji obejmuje m.in. filozofię, teologię, prawo, historię, literaturę, nauki matematyczno-przyrodnicze, medycynę, rolnictwo, technologię, sztukę, militaria oraz języki wschodnie. Fundacyjna kolekcja książkowa bogata jest ponadto w piękne marginalia wykonane ręką samego Bonifacia.

O pochodzeniu opraw „makulaturowych”

Makulatura, rękopiśmienna lub drukowana, była w okresie późnego średniowiecza i wczesnego renesansu (XV–XVI wiek) materiałem umiarkowanie popularnym w warsztatach introligatorskich, używanym zasadniczo do usztywniania okładek²³. Prawdopodobnie co najmniej trzy czynniki – reformacja, Sobór Trydencki oraz rozwój druku – miały wpływ na to, że manuskrypty muzyczne straciły swoją pierwotną funkcję matrycy do utrwalania i odtwarzania kompozycji muzycznych czy wokalnie-muzycznych. Zmiany w wielu sferach życia, także kościelnego, spowodowane z jednej strony przez ducha reformacji²⁴ (między innymi stopniowe wypieranie łaciny poprzez wprowadzenie do liturgii języków narodowych), a z drugiej przez ustalenia Soboru Trydenckiego (zdezaktualizowanie się wcześniej używanych ksiąg liturgicznych w wyniku zniesienia wielu obrządków praktykowanych w średniowieczu²⁵) mogły przyczynić się do wypierania odręcznie spisywanych na pergaminie kompozycji wokalnie-muzycznych.

Ponadto, wraz z rozwojem druku, pod koniec XV wieku wersje rękopiśmienne zapisów nutowych na pergaminie stopniowo zastępowano w bibliotekach klasztornych wersjami drukowanymi. Należy także pamiętać i o tym, że ekonomiczne myślenie wczesnorenesansowych wytwórców książki drukowanej doprowadziło do wykorzystywania pergaminowych rękopisów muzycznych jako surowca wtórnego do produkcji opraw we wczesnych drukach, kontynuując tę tradycję po mniej więcej wiek XVII²⁶. Karty papierowe lub pergaminowe ze „zdezaktualizowanych” rękopisów używano w wczesnych warsztatach introligatorskich na przykład na zszywki, wyklejki lub karty ochronne²⁷.

³ A. Birkenmajer, *W sprawie rejestracji i katalogowania...*, s. 163.

⁴ H. Tüchle, C. A. Bouman, *Historia Kościoła*, cz. 3: 1500–1715, tłum. J. Piesiewicz, Warszawa, 1986, s. 104.

⁵ J. Harper, *Formy i układ liturgii zachodniej od X do XVIII wieku*, tłum. M. Kowalska, Kraków, 1997, s. 83.

⁶ Przykładem druku z XVII w., w którym okładziny sporządzono ze średniowiecznego rękopisu muzycznego, jest: M. Guilandinus, *Melchioris Guilandini Papirus*, Amberg, Germany: Johann Schönfeld, 1613, w: Libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/bindingwaste/index.html (dostęp 6 V 2010).

⁷ *Makulatura w oprawach*, w: *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, Wrocław, 1971, s. 1451.

W ten sposób uratowało się od zniszczenia wiele cennych tekstów dawnego piśmiennictwa²⁸.

Badania makulatury introligatorskiej zaczęto prowadzić w XIX wieku. Dość wcześnie, bo już w 1820 roku Michał Hieronim Juszyński (1760–1830, pedagog i bibliograf polski) zwracał uwagę na ich celowość²⁹. Przykładów analizy naukowej takiej makulatury i zaskakujących wyników tychże badań jest wiele³⁰. Z powyższego wynika, że „makulatura okładkowa”³¹ była w piśmiennictwie rozumiana zasadniczo jako morfologiczny składnik szkieletu oprawy, służący do wzmocnienia jej wewnętrznej konstrukcji. Makulatura introligatorska użyta do ochrony całych okładzin była przedmiotem nielicznych badań bibliologicznych³².

²⁸ Na przykład oprawy inkunabułów z Biblioteki Gdańskiej kryją w sobie cenne zabytki dawnego piśmiennictwa i sztuki drukarskiej. Fragment pierwszego druku gdańskiego z 1498 r., wydanego przez Konrada Baumgarta, *Ars minor* Aeliusa Donata został znaleziony w oprawie inkunabułu sygn. XV.918; *Bibliotheca Senatus Gedanensis...*, s. 84, 88.

²⁹ *Encyklopedia wiedzy o książce...*, s. 1452.

³⁰ W latach dwudziestych XIX w. Jerzy Samuel Bandtkie znalazł w oprawie inkunabułu fragmenty korektowych arkuszy ksiąg liturgicznych *Triod postnaja i Czasosłowu* (druk. ok. 1490 r. w Krakowie); Aleksander Brückner odkrył *Kazania świętokrzyskie* z XIII/XIV w., których rękopis pocięty na paski dla celów introligatorskich przetrwał ukryty w oprawie do r. 1890; Józef Muczkowski natrafił na próbne druki Gutenberga, Karol Estreicher odkrył jedno z pierwszych wydań *Raju dusznego*, Zygmunt Celichowski zaś odnalazł m.in. *Kupca* Mikołaja Reja; w podobny sposób odnaleziono pergaminowe karty *Biblii* Gutenberga; prawie wszystkie fragmenty średniowiecznych gramatyk (Donaty i doctrinalia), tłoczone najstarszą czcionką Gutenberga, przetrwały również jako makulatura introligatorska piętnastowiecznych opraw; wiele druków ulotnych (z niepotrzebnych kalendarzy, almanachów czy prognostyków) zachowało się dzięki temu, że zostały użyte naklejone na wewnętrzne strony desek; systematyczne poszukiwania rozpoczął dopiero Kazimierz Piekarski, który wydobyl z opraw m.in. księgi rachunkowe salin wielickich i bocheńskich, fragmenty dialogów Reja, *Frantowych praw*, *Sowizdrzała*, *Marcholta*, najstarszą mapę Polski i in.; *Encyklopedia wiedzy o książce...*, *passim*, także informacje o odkryciach w innych częściach Europy.

³¹ A. Birkenmajer, *W sprawie rejestracji i katalogowania...*, s. 113.

³² Zob. przyp. 10.

Wstępna analiza bibliologiczna opraw „muzycznych” z księgozbioru Bonifacia

W księgozbiorze Jana Bernarda Bonifacia, który dał początek Bibliotece Rady Miejskiej Gdańska, druki oprawione w pergaminowe rękopisy z neumami, pochodzące prawdopodobnie z XIV–XV wieku, stanowią niewielki procent. W sumie w omawianej kolekcji znajduje się 29 woluminów (w tym 11 współprawnych) zawierających 47 dzieł (jednostek katalogowych – zob. Załącznik 1). Na 523 starych druków Bonifacia przypada 25 egzemplarzy z oprawami „muzycznymi”³³. Wśród 17 inkunabułów włoskiego tułacza cztery oprawione są w pergamin z notacją neumatyczną. Żaden z sześciu rękopisów z kolekcji Bonifacia nie posiada opraw z rękopisów z neumami. W sumie więc tylko nieco ponad 5% wszystkich zachowanych do dziś opraw z księgozbioru Bonifacia to oprawy wykonane z rękopisów muzycznych, pamiętających czasy późnego średniowiecza.

Po przeprowadzeniu analizy szkieletu większości opraw (z wyjątkiem dwóch, zob. przyp. 33), należy wnioskować, że mamy tu do czynienia z tzw. oprawą pełną³⁴, będącą rodzajem oprawy mniszej³⁵. Materiał, który posłużył szesnastowiecznemu intrologatorowi do produkcji omawianych opraw, z historycznego punktu widzenia to średniowieczne rękopisy muzyczne z notacją neumatyczną na czterolinii, pochodzące prawdopodobnie ze średniowiecznych ksiąg liturgicznych (graduałów lub antyfonarzy), datowanych na XIV–XV wiek³⁶. Na oprawach widać kolumny muzyczno-słowne (prawdopodobnie zarówno *recto*, jak i *verso* danej karty było zapisane, o czym

³³ Druki o sygn. Fa 38662 8° i Cd 12036 8° posiadają tylko grzbiet z pergaminu muzycznego, pozostałe 27 egzemplarzy posiada oprawy w całości wykonane z rękopisów z neumami.

³⁴ Książka z oprawą pełną posiada zarówno ścianki, jak i grzbiet okładki obciążone tym samym materiałem w jednym kawalku; *Encyklopedia wiedzy o książce...*, s. 1684.

³⁵ J. Grycz, *Z dziejów i techniki książki*, Wrocław, 1951, s. 134.

³⁶ Rękopisy muzyczne, z których powstały oprawy inkunabułów, zostały datowane przez Helenę Jędrzejewską i Marię Pelczarową w *Katalogu inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, Gdańsk, 1954, s. 15, 88, 149, 179, 190 (zob. Załącznik 1, poz. 1.–4.); autorce nie udało się ustalić dokładnego datowania opraw z muzycznych manuskryptów pozostałych starych druków, wydaje się jednak bliskie prawdy przyjęcie założenia, że i one mogły powstać w okresie XIV–XV w.

mogą świadczyć kontury znaków przebijających z drugiej strony). Neumy zapisano na czteroliniach ograniczonych po obu stronach podwójnymi marginesami. Wszystkie systemy liniowe wykonane zostały kolorem czerwonym. Do zapisu neum i liter została użyta farba koloru czarnego, z wyjątkiem pięknie iluminowanych inicjałów zdobionych czerwienią lub kolorem niebieskim. Wydaje się, że w zapisie przeważa notacja neumatyczna romańska, zwana także kwadratową³⁷, zaś dukt pisma przypomina minuskułę gotycką (teksturę) powszechnie stosowaną w średniowieczu do pisania ksiąg liturgicznych.

Prawdopodobnie rękopisy, które wykorzystano do wykonania omawianych opraw, były oryginalnie pojedynczymi kartami późnośredniowiecznych ksiąg liturgicznych³⁸. Jedna taka karta stanowiła arkusz wystarczająco duży do pokrycia okładek druku składających się z dwóch kartonów (karta była prawdopodobnie docinana w celu dopasowywania jej do formatu bloku książki). Warto jeszcze raz podkreślić, że „muzyczny” charakter opraw nie wskazuje na zawartość druków – to nie są druki muzyczne, a zakres tematyczny omawianego zespołu 47 druków w 29 woluminach obejmuje zasadniczo filologię oraz teologię.

O proveniencji opraw z neumami

Trudno jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, gdzie i kiedy wyposażono druki z kolekcji Bonifacia w oprawy ze średniowiecznych rękopisów muzycznych zawierających notacje neumatyczne. Rozgraniczyć należy dwa okresy w życiu Bonifacia i jego ksiąg – przed i po roku 1591, a więc roku przybycia włoskiego emigranta do Gdańska. Idąc tropem tego schematycznego podziału, można przyjąć do zweryfikowania dwie hipotezy związane z oprawami Bonifaciowych druków. Pierwsza, mówiąca o tym, że rzeczony druki zostały zaopatrzone w oprawy jeszcze przed przybyciem Bonifacia do Gdańska, druga zaś optująca za tym, że zostały one wykonane dopiero po roku 1591, czyli po przyjęciu księgozbioru przez Radę Miasta.

³⁷ M. Wozaczyńska, *Muzyka średniowiecza. Skrypty i podręcznik 17*, Gdańsk, 1985, s. 96.

³⁸ Tamże, s. 9–17.

Statek, wiozący Bonifacia z jego dobytkiem oraz książkami uległ awarii podczas wpływania do portu gdańskiego. Zamoczone książki wymagały szybkiej pomocy konserwatorskiej³⁹. Zadanie to powierzono Danielowi Asaricusowi, pierwszemu bibliotekarzowi Biblioteki Rady Miasta. Ratowanie zamokłego i podniszczonego księgozbioru (około 1 tys. tomów) zajęło konserwatorom, introligatorom i bibliotekarzom pięć lat⁴⁰. Asaricus w chwili przyjęcia księgozbioru uważał połowę książkowej kolekcji Bonifacia za zdatną do użytkowania, drugą zaś – jego zdaniem – należało opatrzyć w nowe oprawy⁴¹. W trakcie ponownego oprawiania nie tylko pozbywano się oryginalnych opraw, które uległy uszkodzeniu w czasie wypadku statku, ale także obcinano zniszczone i zapewne nierówne brzegi (niszcząc w ten sposób do pewnego stopnia niektóre zapiski naniesione ręką samego Bonifacia!). Praktyką często stosowaną przez Asaricusa, zapewne ze względów oszczędnościowych, było łączenie różnych druków w tzw. klocki⁴².

Za przyjęciem drugiej hipotezy, związanej z proveniencją analizowanych opraw, mówiącej o tym, że druki włoskiego egzula zostały zaopatrzone w „neumowe” oprawy po 1591 roku, zasadniczo przemawiają pewne fakty związane zarówno ze specyfiką ich wykonania, jak i techniką wykończenia samych bloków książek. Nieobojętna dla przyjęcia tej hipotezy jest także powyżej przypomniana historia losów „zatopionej” kolekcji włoskiego wygnańca. Szczegółowa analiza okładczyń, jak również wnętrza książek pozwala stwierdzić duże podobieństwo wśród omawianych egzemplarzy. Cztery cechy, występujące w omawianej grupie 29 woluminów, wyróżniają się najbardziej, a są to:

³⁹ Z. Nowak, *Po starą księgę sięgam ze wzruszeniem. Szkice z dziejów i kultury książki w Prusach Królewskich od XV do XVIII wieku*, Gdańsk, 2008, s. 28.

⁴⁰ Tenże, *Rozprawa 4. Gdańskie oprawy książkowe XV–XVIII wieku*, w: *Po starą księgę sięgam...*, s. 374.

⁴¹ M. Welty, *Die Bibliothek des Giovanni Bernardino Bonifacio, Marchese d’Orta, 1517–1597. Der Grundstock der Bibliothek Danzig der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, Bern, 1985, s. 54.

⁴² Tamże, s. 42.

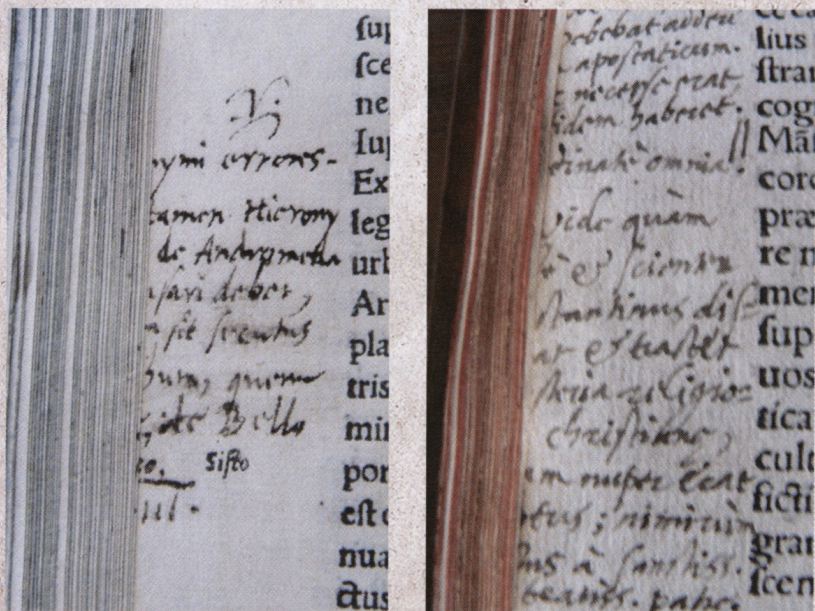
1. oprawy zostały wykonane ze średniowiecznych rękopisów, na których widnieją zapisy neumatyczne;

2. brzegi okładzin zagięte są do środka (co być może chronić miało druk przed czynnikami zewnętrznymi lub było prostym i praktycznym rozwiązaniem, ułatwiającym wsuwanie druku między inne książki);

3. brzegi kart zostały równo docięte, jakby celem introligatora stało się ich wyrównanie; o tym, że był to zabieg wtórny, wykonany prawdopodobnie już po przekazaniu ksiąg przez Bonifacia Bibliotece Gdańskiej, może świadczyć jeden istotny fakt – w wielu drukach marginalia Bonifacia są wyraźnie... poprzycinane;

4. brzegi kart wszystkich 29 woluminów są barwione – na zielono lub czerwono⁴³.

Powyżej wymienione cechy charakterystyczne druków i ich opraw, wchodzących w skład omawianego tu zespołu analogów, mogą wskazywać na ten sam warsztat, w którym przeprowadzono prace konserwatorsko-introligatorskie w celu ratowania zamokłych woluminów. Stąd też przypuszczenie, że oprawy te, a dokładniej ich wykonanie, mogą pochodzić mniej więcej z tego samego czasu. Same druki⁴⁴,

⁴³ Górna powierzchnia obcięta bloku książki była pokrywana farbą, by zapobiec dostawianiu się kurzu do wnętrza kodeksu. Nie był więc to jedynie zabieg estetyczny, choć dziś barwione brzegi zwracają naszą uwagę żywością kolorów; J. Grycz, *Z dziejów i techniki...*, s. 30.

⁴⁴ Mowa tu oczywiście o 29 drukach opatrzonych oprawami z neumami, pochodzącymi z księgozbioru Bonifacia.

należy pamiętać, pochodzą z różnych oficyn i były pierwotnie dziełem różnych typografów. Różni je także czas powstania – najstarszy został wydany w 1482 roku, datowanie najmłodszego przypada zaś na rok 1566 (zob. Załącznik 1). Tym bardziej zewnętrzne podobieństwo dostrzeżone w oprawach oraz w samych drukach zwraca uwagę i wydaje się być dziełem jednej ręki. Warto jeszcze raz wspomnieć o tym, że wśród omawianych egzemplarzy wiele jest tzw. klocków, czyli druków współoprawnych. Stare pergaminowe rękopisy muzyczne, które z przyczyn omówionych wcześniej wyszły z użycia, mogły stanowić doskonały materiał na tanie, ale bardzo trwałe oprawy.

Podsumowanie

Przeprowadzenie gruntownych badań multidyscyplinarnych pozwoliłoby zweryfikować powyżej przedstawioną hipotezę. W księgozbiornie włoskiego emigranta Jana Bernarda Bonifacia do dnia dzisiejszego przetrwało 29 woluminów oprawionych w tchnące tajemnicą średniowieczne manuskrypty muzyczne, co stanowi około 5% wszystkich zachowanych do dziś opraw z księgozbiornie Bonifacia. Informacja ta – do pewnego stopnia – może wskazywać na fakt, że wytwarzanie omawianych tu opraw może nie było zabiegiem powszechnym, ale z pewnością było jedną z praktyk stosowanych w europejskim introligatorstwie przełomu XVI i XVII wieku⁴⁵.

W kartotece opraw⁴⁶ znajdującej się w magazynie zbiorów specjalnych PAN Biblioteki Gdańskiej wymieniono jedynie pięć druków z kolekcji Bonifacia, posiadających oprawy z neumami⁴⁷, datując je na XIV–XV wiek, zaś wykonanie opraw umieszczając w XVI stuleciu. Wiek XVI, jako czas powstania niektórych z omawianych tu opraw, wymieniają również Maria Pelczarowa i Helena Jędrzejowska⁴⁸ oraz

⁴⁵ Zob. inne przykłady tego rodzaju opraw: Hand Bookbindings. Binding Waste, w: Libweb5.princeton.edu/visual_materials/hb/cases/bindingwaste/index.html (dostęp 6 V 2010).

⁴⁶ Z. Nowak, *Po starą księgę sięgam...*, *passim*.

⁴⁷ Wymienione druki to: sygn. XV.534 (może chodziło o XV.539?), XV.570, XV.611, XV.631, Fa 38622 8°.

⁴⁸ H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, Gdańsk, 1954, s. 149, 175, 179, 190.

Zbigniew Nowak⁴⁹. Uwzględniając z jednej strony graniczną datę 1600 roku sugerowaną w piśmiennictwie, z drugiej zaś znane fakty związane z historią księgozbioru włoskiego bibliofila po roku 1591, a także biorąc pod uwagę pewne zewnętrzne cechy widoczne w omawianych drukach i ich oprawach, można zaryzykować tezę, że oprawy z rękopisów muzycznych mogły powstać w Gdańsku. Podobieństwo w zakresie wykonawstwa opraw oraz zastosowanie innych zabiegów introligatorskich, których efekty widoczne są w wyglądzie samego bloku książki, wydaje się... nieprzypadkowe. Zauważalne powinowactwo cech omawianych opraw i woluminów, które chronią, może przemawiać za faktem wykonania ich mniej więcej w tym samym czasie i miejscu. Przycięte marginalia oraz fakt łączenia kilku druków w jednym wolumenie zdają się jednoznacznie potwierdzać hipotezę o datowaniu powstania opraw na okres między 1591 a 1600 rokiem. Być może już około lub zaraz przed rokiem 1596, a więc rokiem otwarcia Biblioteki Rady Miasta Gdańska, były one gotowe, by służyć czytelnikowi.

Z dzisiejszego punktu widzenia oprawy ze średniowiecznych rękopisów muzycznych z księgozbioru Jana Bernarda Bonifacia zwracają uwagę swym artystem. Kreski liniatury nadają oprawie charakter harmonii, a znaki graficzne, czy to w postaci pięknie kreślonej czcionki gotyckiej, czy kwadratowych neumów na niej zapisanych zachwycają żywością barw czerwieni, błękitu i czerni. Ze względu na swe nietuzinkowe cechy „partytury”-oprawy z neumami wyróżniają się na tle innych druków w magazynie PAN Biblioteki Gdańskiej, nawet tych materialnie i historycznie cenniejszych lub bardziej zdobionych. Nie sposób ich nie zauważyć. Druki „otulone” w muzyczne rękopisy wydają się tchnąć tajemniczością – zapis słowno-nutowy na okładzinie wygląda jak sekretny kod, jedynie po odszyfrowaniu którego można zgłębić skrywane w nim tajemnice.

Estetyczne walory tego rodzaju opraw, choć nie bez znaczenia, nie są jednakże ich najważniejszymi cechami. Należy pamiętać o tym, że wiele rękopisów średniowiecznych, w tym muzycznych, zachowało się do dnia dzisiejszego wyłącznie dzięki temu, że zostały one użyte jako materiał do sporządzenia oprawy, czy to wewnątrz, czy na zewnątrz kodeksu. Są one dziś niezbitym dowodem między innymi

⁴⁹ Z. Nowak, *Po starą księgę sięgam...*, *passim*.

oszczędności, z jaką niegdyś podchodzono do produkcji książki. Rękopisy z opraw Bonifacia mogą także – w pewnym zakresie – stanowić materiał analityczny do badania kultury muzycznej regionu Pomorza Nadwiślańskiego okresu późnego średniowiecza i początków renesansu. Każda z opraw „muzycznych” z omawianego tu zbioru, będąca potencjalnie częścią średniowiecznej księgi liturgicznej, wymagałaby oddzielnych badań skupiających się na analizie historycznej oraz muzykologicznej. Zbadanie zawartości tych rękopisów muzycznych oraz precyzyjne określenie czasu i miejsca ich powstania wydaje się zadaniem wartym podjęcia. Z punktu widzenia bibliologa badania te także nie są pozbawione pewnych walorów poznawczych w zakresie analizy tegumentologicznej druków i mogłyby rzucić nowe światło na ustalenie miejsca i czasu powstania omawianych opraw⁵⁰.

Medieval Musical Manuscript Leaves as Bookbindings in the Book-Collection of Giovanni Bernardino Bonifacio

Summary

The essay features a group of 29 bookbindings made of medieval musical manuscript leaves. The bindings, made of discarded parchment, cover books once belonging to Giovanni Bernardino Bonifacio marquis of Oria (1517–1597). About 546 volumes (50% of Bonifacio's original collection) have survived into our age. 5% of Bonifacio's books are bound with medieval musical manuscripts.

When Giovanni Bernardino Bonifacio marquis of Oria (1517–1597) arrived in Gdańsk with his library composed of more than one thousand books, the Gdańsk City Council was given an incentive for creating a city public library. Bonifacio was a typical representative of the Italian Renaissance. He travelled with his book-collection across Europe as he had been accused of heresy and the inquisition's sentence had forced him into exile. Bonifacio spent about 40 years of his life wandering through Europe. At the end of his life, the Ita-

⁵⁰ Dziękuję Pani Magdalenie Madei-Grzyb za pomoc w tłumaczeniu na język polski fragmentów książki: M. Welti, *Die Bibliothek des Giovanni Bernardino Bonifacio, marchese d'Oria, 1517-1597: der Grundstock der Bibliothek Danzig der Polnischen Akademie der Wissenschaften*, Bern, 1985.

lian exile decided to settle down in Gdańsk. He donated his collection of manuscripts and early printed books to the Gdańsk City Council. On the basis of the unique book-collection the Library of the Gdańsk City Council (*Bibliotheca Senatus Gedanensis*) was founded in 1596.

In the late 15th century waste material from broken or defunct manuscripts was reused to create new bookbindings. Medieval liturgical manuscripts lost their original role and meaning due to at least four factors: the changes within liturgy brought about by the Reformation, the development of print technology, the reform within the Church introduced by the Council of Trent (1545–1563), and last but not least the binders' economical use of expensive material. The process of using late medieval manuscript waste as book covers lasted from the 15th till 17th century.

Originally, the individual manuscript leaves that were used as binding material for Bonifacio's books may have been an integral part of missals or graduals used in the liturgical ceremonies in the late Middle Ages. Basically, the manuscripts contain a kind of neumatic notation on a set of four horizontal lines. The notation accompanied the Latin liturgical texts written in Gothic minuscule script. The paper argues that Bonifacio's books lost their original covers and were rebound in Gdańsk in the liturgical manuscript bindings.

Załącznik 1

Wykaz druków oprawionych w pergaminowe karty z neumami⁵¹ z księgozbioru J. B. Bonifacia ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej⁵²:

1. *Nonius Marcellus. De proprietate sermonum. Acc. Festus Pompeius: De verborum significatione. Varro M. Terentius: De Lingua Latina.*

Wenecja, Nicolaus de Ferrariis, 1492.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. XV.570 adl. (in. Sygn. Cc 8570 4° adl. 1)⁵³.

2. *Euclides. Elementa lat. per Adelhardum de Bath, cum Campani annotationibus.*

Wenecja, Erhardus Ratdolt, 1482.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. XV. 539 (in. sygn: Cd 6917 4°).

3. *Silicus Italicus. Punica.*

Wenecja, Bonetus Locatellus impens. Octaviani Scoti, XV. Kal. Jun. 1492.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. XV. 611 adl. (in. Sygn.: Cd 13565 4°)⁵⁴.

4. *Tibullus Albius. Elegiae, cum commentario Bernardini Veronensis. Acc. Caius Valerius Catullus: Carmina, cum commentario Antonii Parthenii. Sextus Propertius: Elegiae, cum commentario Philippi Beroldi.*

⁵¹ Dwa druki mają jedynie grzbiety oklejone pergaminem muzycznym (zob. przyp. 33).

⁵² Skrócony opis katalogowy wg schematu: autor, tytuł, miejsce wydania, drukarz, rok wydania, informacja o oprawie oraz sygnatura.

⁵³ Druk współoprawny z: Hesychius Alexandrinus, *Lexicon* [gr.], Wenecja, Aldo Manuzio, 1514, sygn. Cc 8570 4°.

⁵⁴ Druk współoprawny z: Papinius Statius, *Opera cum commentariis*, Wenecja, Giacomo Papanini, 1490, sygn. XV.612 (in. sygn.: Cd 13565 adl. 1).

Wenecja, Bonetus Locatellus impens. Octaviani Scoti, V. Id. Decembr. 1491.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. XV. 631 (in. Sygn.: Cd 15799 4°).

5. *Dictionariolum latinum, ad puerorum commoditatem italice interpretatum.*

Wenecja, Baldassare Constantini, 1558.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cb 5724 8°.

6. *Lorenzo Valla. Elegantiarum libri sex.*

Wenecja, Giovanni Tacuino de Tridino, 1519.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cb 6675 4°⁵⁵.

7. *Johannes Tzetzes. Variarum historiarum liber, Pauli Lacisii [...] latine conversus.*

Bazylea, Johann Oporin, 1546.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cc 10202 4°⁵⁶.

8. *Selecta Epigramata graeca latine uersa, [...] Epigrammatum Graecorum libris [...].*

Bazylea, Ex Aedibus Io. Bebelii, 1529.

Druk współoprawny z: Diomedes, *De arte grammatica. Phocas, De aspiratione. Aelius Donatus, De voce, de litera, etc.*, Pesaro, Girolamo Soncino, 1551, 2°, sygn. Cb 6675 4° adl. 1; Giovanni Tortelli, *De orthographia tractatus*, Venedig, Bartolomeo de Zanni da Portese, 1504, 2°, sygn. Cb 6675 4° adl. 2.

Druk współoprawny z: Platina, [*Opuscula*]: *De falso et vero bono, Contra amores, De vera nobilitate, De optimo cive, In laudem [...] Bessarionis, De pace Italiae componenda, Panegyrici*, S.I. et a. [Köln, Eucharius Cervicornius, aufgrund des Signets zwischen 1520 und 1535], 2°, sygn. Cc 10202 4° adl. 1.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cc 665 8°.

9. *Lycophron Chalcidensis. Alexandra sive Cassandra.*

Bazylea, Johann & Pietro Perna, 1566.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cc 11186 8°⁵⁷.

10. *Scotus Sedulius i in. [Poetae Christiani Veteres]. Quae Hoc Libro Continentvr [...].*

Wenecja, Apud Aldum, 1501/2.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cd 434 8°.

11. *Niccoló Perotto. Cornucopiae.*

Toscolano, Alessandro Paganini, 1522.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cd 8617 8°.

12. *Lucanus. Pharsalia [...] cum commentariis.*

Mailand, Giovanni Angelo Scinzenzeler, 1525.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.
Sygn. Cd 8077 4°⁵⁸.

3. *Petrus Mosellanus. In M. Fabii Quintiliani Rhetoricis [...].*

Kolonia, Johannes Soter, 1532.

Druk współoprawny z: Pietro Alcino, *Medices legatu sive De Emilio libri II*, Basel, Robert Winter, 1546, 4°, sygn. Cc 11186 8° adl. 1.

Druk współoprawny z: Seneca, *Tragoediae [...] cum duo bus commentariis, vide licet Bernardini Marmitae et Danielis Galetani*, Venedig, s. impress., 1505, 2°, sygn. Cd 8077 2° adl. 1.

Oprawa: półpergamin, rękopis tylko na grzbiecie (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. Cd 12036 8°.

14. *Publius Vergilius Maro. Georgicorum Libri Quattuor Pub[lij] Virgilij Maronis Commentarij [...]*.

Bazylea, Ex Officina Barpholomaei Westhemeri, 1539.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. Cd 17309 8°⁵⁹.

15. *Julius Laetus Pomponius. Ivlii Pomponii Sabini Grammatici Eruditissimi, In Omnia quae quidem extant, P. Vergilij Maronis Opera, Commentarij [...]*.

Bazylea, Joan[nes] Oporinus, 1544.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. Cd 17525 8°.

16. *Caius Plinius Caecilius Secundus. C. Plinii Secvndii Ivnioris Liber Illvstrivm Virorum [...]*.

Strasburg, M. Schurerius, III, 1510.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.?), w. XVI.

Sygn. Ce 3616 8 adl. 1⁶⁰.

Druk współoprawny z: *Ioannis Brodæi Turonensis Miscellaneorum Libri sex, In Qvibus [...] plurimi optimorum autorum tam Latinorum quam Graecorum loci [...]*, Basileae, Per Ioannem Oporinum, [1555?], Cd 17309 8° adl. 1.

Druk współoprawny z: *Vite duce[n]to[rum] et triginta summo[rum] pontificu[m] beato Petro apostolo [...]*, Ce 3616 8° adl. 2; *Provinciale Omnium Ecclesiarum Cathedralium vniuersi orbis, Cum Practica, [...]*, Romæ: (in Vicò Peregrini apud Vxorrem. q. Balthazaris Cartularii), 1543, Ce 3616 8° adl. 3; *Vita Reginaldi Poli, Britannii, S. R. E. Cardinalis, et Cantuariensis Archiepiscopi*, Venetiis, Ex Officina Dominici Guerrei, & Ioan. Baptistæ fratrum, 1563, Ce 3616 8° adl. 4; *De Donatione Constantini quid ueri habeat, eruditorum quorundam iudicium*, [Basel, Cratander, Andreas, 1519], Ce 3616 8° adl. 5.

17. *Lodovico Dolce. Il Roffiano: Comedia Di M. Lodovico Dolce tratta dal Rudente* [...].

Wenecja, Appresso Gabriel Giolito De Ferrari Et Fratelli, 1552.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Dk 2382 8°.

18. *Giovanni Mauro. I Capitoli* [...].

[Wenecja], Cvratio Navo, 1537.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Dk 2963⁶¹.

19. *Johannes Caesarius. Dialectica Ioan. Caesarii* [...].

Kolonia, hæredes Arnoldi Birckmanni, 1558.

Oprawa: półpergamin, rękopis tylko na grzbiecie (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Fa 21734 8°.

20. *Gerardus Bukoldianus. De inventione et amplificatione oratoria.*

Lyon, Sebastian Gryphe, 1535.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Fa 38662 8°.

21. *Nomina signorom planetarum & angelorum, dominantium secundum* [...].

Basilae, Apud Io. Frob., 1527.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Gc 5007 4°.

Druk współoprawny z: Pietro Aretino, *Capitoli Del Signor* [...], [S.l.; s.n.], 1541, sygn. Dk 2963 8° adl. 1; *A guide des chemins de France*, Paryż, Chez Charles Estienne, Imprimeur du Roy, 1552, sygn. Dk 2963 8° adl. 2.

22. *Gregorius. Sancti Gregorij Magni [...]*.

[Lyon, Sumptu Jacobi Giunti, labore & curis Antonij du Ry], 1530.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hb 4443 8°.

23. *Fulgentius Ruspensis. Opera.*

S.l. et a. [Köln, Hero Fuchs, [...] Godefridi Hittorpii], 1526].

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hb 4286 8°⁶².

24. *Pierre Bersuire. Reductorii moralis libri XIV.*

Paris, Claude Chevallon, 1521.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hc 3550 2°.

25. *Index rerum omnium, quae in Novo ac Veteri Testamento habentur, locupletissimus.*

Wenecja, [s.l.], 1544.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hd 1920 8°.

26. *Justus Menius. In Samvelis Librvm Priorem Enarratio.*

Wittenberga, Ioannes Lvft, 1532.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hd 21469 8°⁶³.

Druk współoprawny z: Johannes Maxentius, *Opuscula. Köln, Hero Fuchs, [...]*, Godefridi Hittorpii, 1526, 8°, sygn. Hb 4286 8° adl. 1.

Druk współoprawny z: *In Regvm Dvos Vltimos Libros, Annotationes Ioannis Bugenagij Pomerani [...]*, (Basileae), Apud Adamum Petri Basileae, (VIII) 1525, Hd 21469 8° adl.1; *Symboli Niceni Enarratio Complectens ordine doctrinam Ecclesiae Dei, fideliter recitatam [...]*, Basileae, [Oporinus Johann, 1550], Hd 21469 8° adl. 2; *Confessio Doctrinae Saxonicarum Ecclesiarum Synodo Tridentinae oblata, Anno Domini M. D. LI*, (Basilae, Ex Officina Ioannis Oporini), 1552., Hd 21469 8 adl. 3°.

27. *Franciscus Tittelmans. Commentarii in Ecclesiasten Salomonis.*

Lyon, Guillaume Rouillé, 1555.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hd 24830 8°.

28. *Franciscus Tittelmans. Commentarii doctissimi in Cantica canticorum Salomonis.*

Lyon, Guillaume Rouillé, 1554.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. Hd 24990 8°.

29. *Sedulii scoti Hyberniensis, in omnes D. Pauli [...].*

Basilae per Henricum Petrum, 1538.

Oprawa: pergamin, rękopis z neumami (XIV–XV w.), w. XVI.

Sygn. XIII Bq109.

Załącznik 2

Przykłady wybranych opraw pergaminowych z neumami z kolekcji J. B. Bonifacía ze zbiorów PAN Biblioteki Gdańskiej (por. Załącznik nr 1).

Sygn. Hc 3550 8°

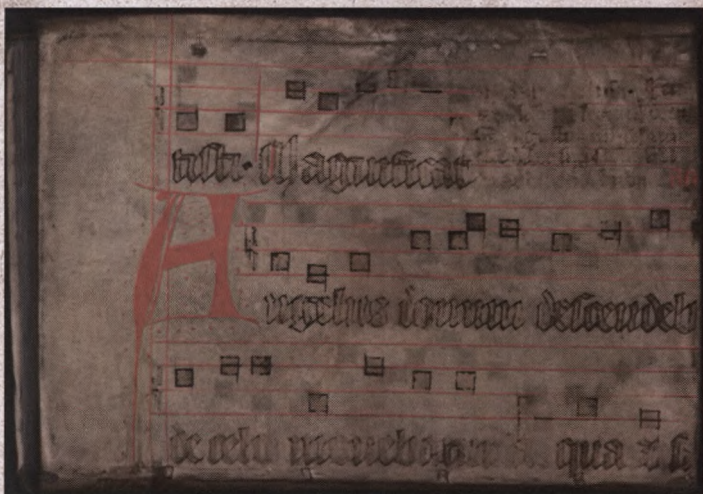

okładzina górna

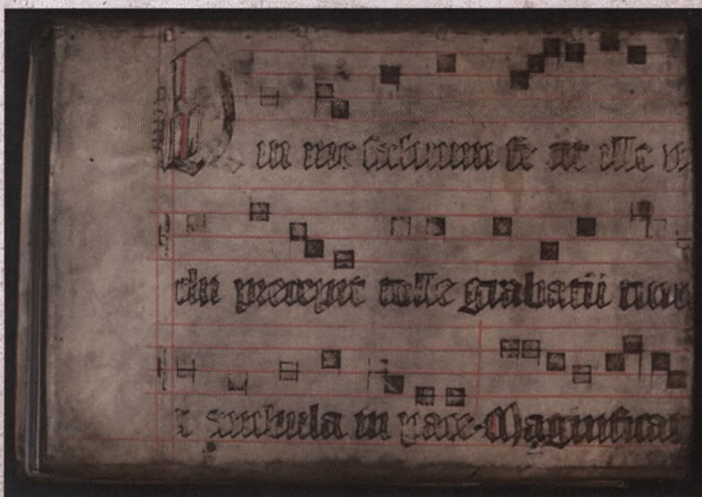

okładzina dolna

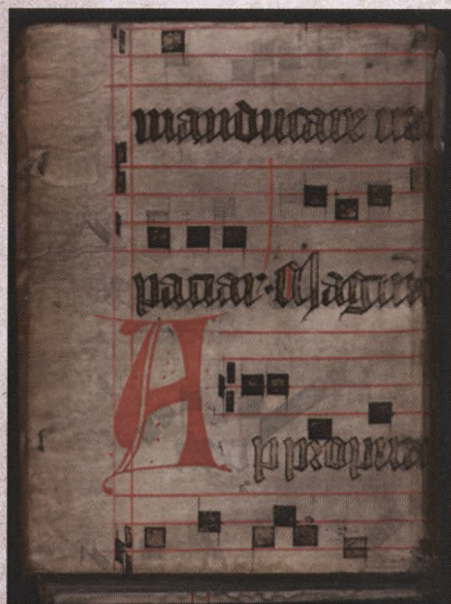
Sygn. Cc 8570 4 8°

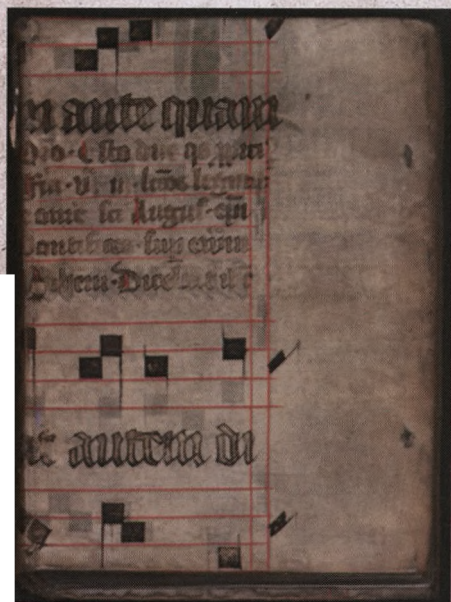
okładzina górna

okładzina dolna

okładzina górna

okładzina dolna

okładzina górna

okładzina dolna

okładzina górna

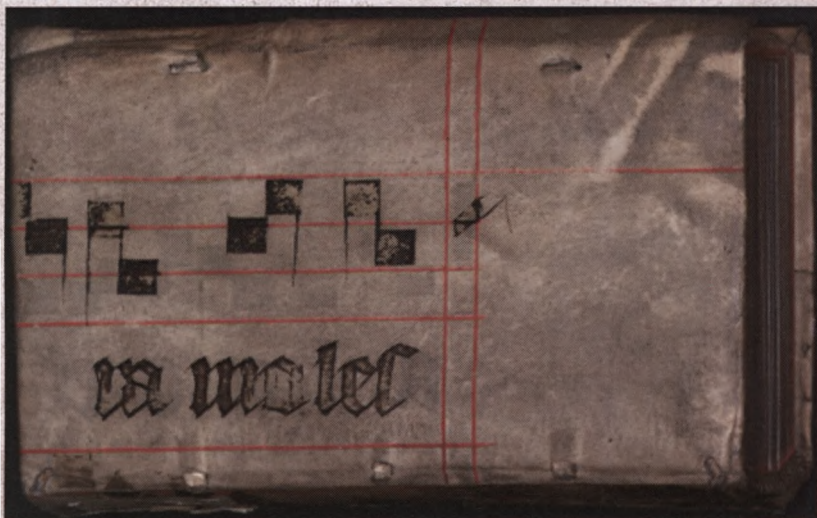
okładzina dolna

Sygn. Cc 665 8°

okładzina górna

okładzina dolna

SPIS TREŚCI

Wstęp	3
O właścicielu i jego książkowej kolekcji.....	7
O pochodzeniu opraw „makulaturowych”	8
Wstępna analiza bibliologiczna opraw „muzycznych” z księgozbioru Bonifacia	10
O proveniencji opraw z neumami	11
Podsumowanie	15
Medieval Musical Manuscript Leaves as Bookbindings in the Book Collection of Giovanni Bernardino Bonifacio.....	17
Załącznik 1	19
Załącznik 2	26

